

ÖZ

Türk Millî Mücadelende düşmana karşı savunma, düzenli direnişin yanı sıra coğrafi koşulların etkin değerlendirilmesiyle mümkün olmuştur. Anadolu Kalesi olarak nitelendirdiğimiz bu coğrafya, üç yandan Anadolu'yu saran sıradağlar vasıtasıyla karasal yaklaşma istikametlerini kısıtlayan bir unsur olarak tarih boyunca kullanılmıştır. Bu durum Türk Millî Mücadelende de geçerli olmuş, Doğu ve Güney cephelerinde dağ geçitleri işgalleri durdurmada etkili olurken Egedeki mücadelede imkânların yetersizliğinin yanı sıra İç Ege'nin coğrafi yapısı nedeniyle Yunan ordusu hemen durdurulamamıştır. Kıyıya bağlı deniz lojistiğine dayanarak işgallerine başlayan İngiliz, Fransız ve İtalyan işgallerinin geçici olduğu analizi yapan Mustafa Kemal Paşa, Gediz Taarruzu ve sonrasında Türk ordusunun sayısal yetersizliklerini görüp genel taarruza geçen Yunanlara karşı, Anadolu içlerinde verilen plato muharebeleriyle üstün gelinebilmesinde coğrafyanın oynadığı rolü Sakarya Muharebesi sonrasına dek yaptığı analizlerinde sıklıkla vurgulamıştır. Bu çalışmada Türk Millî Mücadele sırasında coğrafi şartların ve stratejik değerlendirmelerin savunma ve direniş açısından sahip olduğu önem ve özellikle Anadolu'nun coğrafi yapısının savunmaya olan katkısı vurgulanarak tarih boyunca kullanılan direniş stratejilerinin Millî Mücadele sırasında da etkin bir şekilde kullanıldığı hususu ele alınmaktadır. İzmir'in işgali ve İç Egedeki coğrafi koşulların Yunan ordusunun ilerleyişini nasıl etkilediğine değinilmiş ve Türk ordusunun bu süreçte coğrafi avantajları nasıl değerlendirdiği analiz edilerek bu şartların ve stratejik analizlerin Millî Mücadele'deki belirleyici rolü ortaya konmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İstiklal Harbi, Anadolu Kalesi, Yunan İşgali, Sakarya Muharebesi, Strateji.

THE EFFECT OF ANATOLIAN GEOGRAPHY ON FRONT DEFENSE IN THE TURKISH WAR OF INDEPENDENCE: ANATOLIAN CASTLE (MAY 1919-AUGUST 1921)

ABSTRACT

During the Turkish War of Independence, the cornerstone of defense was the effective use of geographical conditions alongside organized resistance. The region often referred to as the Anatolian Fortress has historically served to limit land-based invasions through the mountain ranges encircling Anatolia on three sides. This strategic advantage was also evident during the War of Independence. While mountain passes on the eastern and southern fronts effectively impeded invasions, the Greek army was not immediately halted in the Aegean region due to insufficient resources and the geographical features of the Inner Aegean.

Mustafa Kemal Pasha, having analyzed that the invasions initiated by British, French, and Italian forces—dependent on coastal maritime logistics—were temporary, frequently emphasized the strategic importance of geography in the battles fought within the borders of Inner Anatolia. This became particularly critical when the Greek army launched a general offensive after identifying the Turkish army's numerical weaknesses following the Gediz Offensive.

This study underscores the vital role of geographical conditions and strategic evaluations in defense and resistance during the Turkish War of Independence. It highlights how Anatolia's geographical structure contributed

** Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Isparta/TÜRKİYE, E-Posta: uysalemre2@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6037-7462.

*** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Isparta/TÜRKİYE, E-Posta: aysegulsenturk@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1072-0592.

Cephe hinterlandının güvenliğiyle birlikte Moltkeci dikkatliliğin göstermiş olduğu durum, Moltke'nin askeri fikirlerinin her durumda geçerli olduğu değil, Anadolu coğrafyasının elverdiği şartlara karşı uygulanabilir olduğunun görülmesi sebebiyle Mustafa Kemal Paşa tarafından tatbik edildiğidir. Sivas ötesinde, özellikle Batum merkezli Pontusçu çetelerle Erivan merkezli Ermeni çetelerine karşı yapılan operasyonların menzil elverdiği ölçüde Karabekir Paşa'nın 15. Kolordusu vasıtasıyla yapılması, görev bölgelerinin iklim ve yer şekilleri göz önüne alınarak orantılı şekilde paylaşıldığını gösterir. Karadeniz çeteleri meselesi, Anadolu'daki mücadele sürecinin başında Mustafa Kemal Paşa'nın bölgede görevlendirilmesinin ana sebeplerindendi. Bu olaylar Batı Cephesi ile karşılaştırıldığında küçümsenmeyecek ölçüdeydi. En ileri seviyesinde Pontusçu çetelerin mevcudu toplamda 25 bine kadar ulaştı.⁵ Bu demektir ki, Eskişehir çarpışmalarının ardından geri çekiliş evresinde elde kalan mevcut Türk ordusunun yarısı kadar bir nispette çeteci geri hatlarda karışıklık çıkarmaktaydı.

Benzer şekilde Ankara'nın mücadele merkezi yapılması konusunda Karabekir Paşa'nın bazı çekinceler dile getirdiği görülür. Kazım Karabekir'e göre, Temsil Heyeti Sivas'ın batısına geçmemeliydi.⁶ Bu fikre karşı Mustafa Kemal Paşa'nın öne sürdüğü karşı fikirler, bizi Anadolu Kalesi olarak isimlendirebileceğimiz bir operasyonel sistemin açıklamasına yaklaştırır. Mustafa Kemal Paşa'nın fikirleri, genel durumu idareye soyunan güçlerin birincil hedefe ve bu hedef karşısındaki en büyük tehlikeye yakın bulunmalarına yöneliktir.⁷ O sıralarda en yakın tehlikenin Çanakkale'den Adana'ya kadarki sahillere, yani Akdeniz'den kaynaklı olduğu şüphesizdi ve en tepki çeken işgaller, en ses getiren işgalci zorbalıkları Çukurova ile birlikte Ege'de görülmekteydi. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa için en azından 1919 sonlarından beri zaten ilk hedef hep Akdeniz idi. Ayrıca telgraf ve demiryolu bağlantıları bulunan Ankara'nın seçilmesinin Karabekir Paşa tarafından sanki Nazilli'ye veya Balıkesir'e taşınmak gibi görülmesi de Mustafa Kemal Paşa'ya göre tutarlı değildi. Doğu Anadolu'da çeteci faaliyetleri dışında doğrudan bir tehdit olmadığı da aşıkardı. Bu duruma benzer biçimde Menderes çıkışı dolaylarındaki direniş konusunda bir diğer tespit de bizi Anadolu Kalesi işlevselliğine bir adım daha yaklaştırır.

1. İzmir'in İşgali ile Coğrafi Kale Surlarının Devreye Girişi

İşgalin ilk haftalarında düzenli veya düzensiz büyük çaplı bir direnişle karşılaşmadan Aydın dolaylarına yayılan Yunan birlikleri, herhangi bir karşı hamle yapılmadan önce de ciddi zorluklarla yüz yüze gelmelerine rağmen durdurulamadılar. İzmir hinterlandına hızla yayılan işgalciler, kısa sürede direnişçilerin mevcudunu abartılı şekilde algılamaya başladılar.⁸ Yunan ordusu kendine güvenerek ilerliyor ve durdurulamıyordu. Bunun temel sebebi, İstanbul'un İtilafçılara karşı uzlaşmacı tavır sergilemesinin yanında, Batı Anadolu coğrafyasının da oluşturduğu bir durum olmasıydı. Yunan ordusu 15 Mayıs 1919'daki İzmir işgalinin ardından hızla 300 km uzunluğunda bir cepheye kısa sürede yayılmıştı. Bu yayılmayı temelde beş koldan ilerletebildiler: Bergama- Soma yolu (Bakırçay Grabeni), Manisa- Akhisar yolu ile İzmir- Salihli yolu (Gediz Grabeni), İzmir- Ödemiş yolu (Küçük Menderes Grabeni) ve İzmir- Nazilli yolu (Büyük Menderes Grabeni). Batı Anadolu'nun yer şekilleri bakımından batı-doğu uzanımlı engebeli bir yapıya sahip olduğu görülmüş, bu durumda en önemli yaklaşma istikametlerinin Balıkesir, Bursa ve Uşak yörelerinden geçtiği fark edilmiştir. Yunan ordusunun denizden takviye aldığı göz önüne alındığında, Marmara'ya yakın bulunan Bursa'nın yakın tehlikede olduğu, Balıkesir'in ve Uşak'ın yeterince içte bulunup ancak bir Yunan genel taarruzu neticesinde elden çıkacağının beklenebileceği tahmini isabetlidir. Büyük Menderes çıkışının ise işgalin başlangıcından itibaren savaşın sonuna kadar en şüpheli bölge olduğu göz önüne alınmalıdır. Çünkü bu hattın güneyi İtalyan işgal bölgesidir.⁹ Yunan ve İtalyan kuvvetleri birbirleriyle yarışır şekilde sahile çıkarlarken aralarındaki belirsiz sınır burasıdır. İşgalin üçüncü yılında artırılarak devam eden Yunanların güneye baskısı, Menderes yolu boyunca sürekli direnişlerle tıkandı. Cephenin güneyini oluşturan Büyük Menderes yatağı üzerinde, Demirci gibi yerleşimler çok kez el değiştirdi. Kimi zamansa İtalyanlardan alınan gizli ve açık desteklerle Yunanlar karşısında direniş sürdürüldü.

Mustafa Kemal Paşa'nın düzenli orduya geçişten bile önce önem verdiği bölgelerden birisi Menderes Ovası oldu. Aralık 1919 döneminde bölgeye gönderilen Refet Paşa'nın Nazilli'deki direnişe önderlik etmesi beklenirken bölgedeki dağınık güçlerin lideri konumundaki Demirci Mehmet Efe'nin komutasına girdiği, Mustafa Kemal Paşa'nın bu durum karşısında buna karşı gelerek Refet Paşa'nın görevi almasında ısrar etmeyi tercih etmediği görülür.¹⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın tespiti, bölgenin şartlarını bizzat görenlerin fikrini değiştirmenin zor olduğu yönünde olsa da gösterilen önemin nedeni yine coğrafidir. Nazilli'nin Ankara'ya olan uzaklığı, arazinin arızaları hesaba katılmadığında bile İzmir'den daha fazladır.¹¹ O sıralarda Ege'deki cephenin merkeze en uzak bölgesi burasıdır. Kanatların örtülmesi prensibi bakımından düşünüldüğünde kuzeyde İzmit yöresindeki gibi güneyde Denizli yöresinde de Yunan kanatlarına baskı unsuru oluşturmak temel askerî taktiklerden biri sayılarak uygulandı. Bu durumda Yunanların vadi boyunca

⁵ Atatürk, *age*, s. 426.

⁶ Kazım Karabekir, *Millî Mücadelemiz, C. I*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 414.

⁷ Atatürk, *age*, s. 229-230.

⁸ 22 Haziran 1920 Yunan Yaz Taarruzu öncesinde, Yunanların tahminlerine göre İzmir çevresinde yüz bin kişilik iyi teçhiz edilmiş ve eğitimli Türk orduları, altmış kadar top bulunmaktaydı. Ancak gerçekte Türk direniş gücü, çoğu gönüllü ve düzensiz birliklerden oluşan ve ellerinde az miktarda kurtarılabilen makineli tüfek ile dağınık şekilde mevzilenmiş 21 kadar topla teçhiz edilen, mevcudu 20 bini geçmeyen bir güçtü. (R. Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 180-182.)

⁹ Mevlüt Çelebi, "Millî Mücadelede İtalyan İşgalleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9/26 (Mart), 1993, s. 405.

¹⁰ Atatürk, *age*, s. 195.

¹¹ Ramsay, *age*, s. 311.

ANADOLU COĞRAFYASININ TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NDE CEPHE SAVUNMASINDAKİ ETKİSİ (MAYIS 1919- AĞUSTOS 1921)

birlik bulundurmamak ve İtalyanların Türk çetelerine tavizleri karşısında çaresiz kalmaktan başka seçenekleri olmadı. Henüz işgalin genişletilmesinden önce Yunan ordusu, cephenin güneyinde taktiksel yükü karşılaştı.

2. Güney ve Doğu Cephelerindeki Vaziyet ve Muhasaraya Hazırlık

Güney bölgelerinde Toros Tünelleri konusunun Millî Kuvvetler nezdinde başlıca savunma meselesi ve 1918'de Suriye Cephesi'nin çöküşünden itibaren anavatan savunmasının temeli olarak ortaya çıkmasına benzer şekilde, 1915'ten itibaren Doğu Anadolu'nun sıradağ arası vadileri bu bölgenin savunmasının belkemiği konumunda oldu.¹² Savaşın başlangıcında Osmanlı ordularının ana ilerleme yolları Sarıkamış-Kars güzergâhı olduğu gibi 1918- 1920 evresinde de Ermeni birliklerinin Erzurum karşısında yaklaşma mevzileri yine aynı yoldu (Oltu Vadisi).¹³ 24 Eylül 1920 günü Ermenilerin Bardiz (Şenkaya) bölgesinden saldırıya geçişleriyle birkaç günlük bir çekiliş zorunlu hâle geldi. Aynı vadi üzerinden (Göle- Ardahan yolu) yapılan karşı saldırı ile Türk ordusu, 28-30 Eylül evresinde düşmanı püskürtmenin yanında Sarıkamış ve Göle'yi de kurtarmayı başardı.¹⁴ Bu sonucun temelinde, Kafkas sınır boylarındaki bir ordunun, arazi arızalarının kuzeydoğu- güneybatı doğrultusu boyunca uzanması yatmaktadır. 1914 Sarıkamış Harekatı'nın başarısız olmasında ve 1915-16 Rus operasyonlarının başarıya ulaşmasına rağmen karşı ataklarla kısmen geri atılabilmesindeki etken aynıdır. Sıradağlarla birbirinden kısmen yalıtılmış kolordular, saldırı ve savunma sırasında birbirlerine bir çırpıda destek veremez. Bu durumun benzerini Anadolu Kalesi olarak belirttiğimiz bölgenin her yanında görebiliriz ancak bir zayıf bölge bulunduğu görülür.

Kuzeyde batı- doğu uzanımlı sıradağların operasyonları zorlaştırdığı ortadadır. Aynı sıradağların uzantısının Kafkas kesiminde kuzeydoğuya doğru devam ederek dar vadilerle bölündüğünü belirtmiştik. Güney kesimlerinde Büyük Menderes Vadisi'nden başlayarak Toroslar boyunca Kerkük yöresine kadar benzer şekilde uzandığını hatırlayalım. Toros tünelleri meselesi üzerinde Mondros süreci sırasında titizlikle durulduğunu da göz önünde bulunduralım. Ege kesimindeki çöküntü ovaları, geniş perspektifte Doğu Anadolu'dakine benzerdir. Ancak Ege'deki sıradağların rakım ortalaması daha düşük¹⁵ olmakla birlikte batı-doğu uzanımlı iç ovaların genişliği de kıyasla fazladır. Yani sınır boyları ölçeğinde baktığımızda kuzey ve güney uzanımlı dağların sahil ile iç kesimler arasında irtibatı güçleştirdiği göz önüne alındığında, geniş çaplı bir işgal hareketine karşı engel teşkil ettiği, Kafkas yaklaşım istikametine karşı da bir savunma avantajı sağlar. Bu doğal kale hakkında bahsettiğimiz zayıf bölgeler ise güneyde Çukurova ile Urfa-Diyarbakır yörelerindeki güneydoğu ovaları (ki buralarda direniş asla sona ermemesine karşın işgalci güçler geçici işgallerini sıklıkla genişletebildiler), batıda ise Boğazlar ve Başkent işgal altında olduğundan Trakya hariç tutulursa, Güney Marmara kıyı ovaları ile Ege'deki grabenlerdir. Geniş hinterlandlı İzmir limanının yalnızca sosyoekonomik bir kritik değerlendirilemeyeceği, aslen yörenin jeostratejik durumunun göz önünde tutulmasının gerekliliği açıktır.

Bu koşullarda Ege'deki geniş bir işgal neticesinde alınacak yenilginin diğer bölgelerdeki direnişleri boşuna yapılan uğraşlar hâline getireceği görülür. Özellikle bu durumu göz önüne getiren Mustafa Kemal Paşa, “düşmanı Anadolu'nun harim-i ismetinde boğacağız”¹⁶ derken bu operasyonel durumu özetlemektedir. Anadolu Kalesi olarak dile getirdiğimiz İç Anadolu Havzası'nı kuşatan surlar vaziyetindeki sıradağlar arasında sahilten doğu boyunca ilerleyerek demiryolu ve ova yolları bağlantısına güvenen, bu şekilde gedik bulan düşmanın Ankara'ya ilerlemesi durumunda graben ovalarından platolara açılması şarttır.¹⁷ Bu durumda arızalı olmasına rağmen genişleyen mevzileri savunmak Prusya ekolünü göz önüne getirdiğimizde saldırıdan önce mevcut konumu koruma gereği üzerinden düşünüldüğünde oldukça zorlaşacaktır. Düşmanın kanatları Türk karşı saldırılarına olabildiğince açılmış olacak, Ankara kuvvetlerini imha etmeye gelen düşmanın kendisi av konumuna gelebilecektir. Tarih boyunca işgalcilerin ya kapsamlı bir işgale girişmeleri ya da bunun uygun olmadığı durumlarda sahil üsleri diyebileceğimiz bir taktikle deniz lojistiğine dayanmaları bu sebeptedir.

Anadolu harp tarihi boyunca etkili işgal hareketleri, yeterince güçlü ordular tarafından batı-doğu doğrultusunda yapıldı. Hattiler Kafkas geçitlerinden, Frigler ise Marmara kesiminden gelmişlerdi. Med ve Pers egemenliği Toros-Zagros kitleleri arasındaki yine doğu-batı uzanımlı vadilerden geldi. Zamanın lojistik ihtiyaçlarına göre denizde üstün durumdaki Persleri sindirmek için Büyük İskender, Çanakkale dolaylarından başlattığı doğu seferini Ege kıyıları boyunca ilerleterek düşmanı limanlardan yoksun bırakmayı tercih etti. Yunanların 1919-21 doğu harekâtı sırasında benzer bir yol kullanılarak Ankara yöresi boyunca devam etti. Bazı lojistik durumların benzerliği ele alındığında Türk tarafının Yunan işgali karşısında hızlı tepki verememesi sebebiyle limanlar bakımından Yunanlar için bir problem yaşanmadı. Ancak lojistik yolların uzaması bakımından her durumda olumsuz sonuçlar doğdu. Nitekim Osmanlı yönetimi boyunca Anadolu Kalesi üzerine işgal hareketi olmadı, üstelik Mehmet Ali ordularının 1830'lardaki ilerleyişine kadar ciddi bir tehdit dahi görülmedi. Celaliler ve Mısır Meselesi gibi durumları iç meseleler olarak ele

¹² Edward Erickson, *Ordered to die: A history of the Ottoman Army in the First World War*, Greenwood Press, Connecticut 2001, s. 105.

¹³ Karabekir, *age*, s. 447.

¹⁴ Atatürk, *age*, s. 332.

¹⁵ Ege ile Doğu Anadolu sıradağlarının zirve yüksekliği ortalamaları arasında dahi 1000 metrelik fark vardır. Sıradağlar arası boşluk genişliklerinin nispeti çok daha fazladır (Ramsay, *age*, s.452).

¹⁶ *Tevhid-i Efkar*, 5 Eylül 1922, s. 1.

¹⁷ Soyalp Tamçelik, “Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasî ve İktisadî- sosyal Etkileri”, *Erdem*, 12/35, 2008, s. 495.

aldığımızda, Beylikler evresinin sonundan Yunan işgaline kadar dış kaynaklı bir istilânın beş asır boyunca görülmediği gerçeği karşısında bu jeostratejik durumun tekrar yaşanması ihtimalinin ilk elden birçok kimse tarafından ele alınmaması normaldir. Anadolu Kalesi, özellikle Rum Selçuklu idaresi tarafından taktiksel açıdan kullanılmak zorunda kalınmış, bu duruma onları ilk Haçlı operasyonu mecbur bırakmıştı. Anadolu sultanlarının Marmara kaynaklı düşman işgali karşısında İznik bölgesinden Eskişehir yöresine çekilerek direnişi tercih etmeleri ardından ilk başarısızlıklar karşısında Konya'ya çekilmeleriyle; Milli Mücadele'nin Ege'de kesin netice alınamaması üzerine Bursa yöresini terk ile hatta Afyon kesimini dahi zayıf tutma pahasına Eskişehir mevzilerini güçlendirmeleri ve yine ilk aşamadaki başarısızlık üzerine Ankara yöresine çekilmelerinin tesadüf olduğu düşünülmemelidir.

1920 yılı ocak ayının başında hazırlanan seferberlik planına göre, Kazım Karabekir Paşa'nın emrindeki 15. Kolordu'nun yönetimine Diyarbakır yöresindeki 13. Kolordu verildi ve geri yedek yapıldı. Üçüncü Kolordu Kilikya kesimi ve Karadeniz üzerindeki çeteci karşıtı hareketleri üzerine alarak Başkomutanlık ana yedeğini oluşturuldu. İç Güney Anadolu kesiminde Afyonkarahisar-Kayseri hattının sorumluluğu Fahrettin (Altay) komutasına verildi ve temelde geri hizmetlerden sorumlu tutuldu. Planda dikkat etmemiz gereken konu Ege kesimiyle ilgili düzenlemeydi. Bursa-Bolu kesimi Bekir Sami Bey'in yetki bölgesi olarak anılıyordu. Gediz Nehri sınır olmak üzere Batı Cephesi'ne iki komutan öngörülüyor, İzmir kuzeyi bölgesinden Yusuf İzzet Paşa; güney kesiminden Refet (Bele) sorumlu oluyordu.¹⁸ Seferberlik planında görüldüğü üzere Trabzon- Diyarbakır- Afyon- Sakarya Nehri dörtgeni içindeki kale içi saha diyebileceğimiz bölge ordu geri sahası olarak görülmüyordu.¹⁹ Zaten direnişin sürdüğü Kilikya geçitlerine yedekler vasıtasıyla destek öngörülmüştü; burası kalenin güney duvarını oluşturur. 15. Kolordu sahasıysa doğu duvarıdır. Dikkat çektiğimiz Ege düzenlemesiye cepheyi kuzey ve güney olarak iki ana bölgeye ayırmıştı. Bu durum, planın hazırlanmasından on, uygulanmaya geçirilmesinden yedi ay sonra benzer şekilde cephenin ikiye ayrılması (Kuzeybatı ve Güneybatı cepheleri) durumuyla örtüşür. Bu düzenlemenin bahsedeceğimiz ikili yaklaşım yolu boyutuyla tutarlı olduğunu göreceğiz.

Anadolu Kalesi yaklaşımının Mustafa Kemal Paşa'nın stratejisinde temel çerçevelerden biri olduğu gerçeği, tam kapsamlı İtilafçı işgali için ödenmesi gereken bedel göz önüne alındığında netleşir. İtilafçı ordularındaki kurmayların hesaplarına göre, kurulması tamamlandığında korunması planlanan Suriye ve Ermenistan mandalarının savunulması için 1.084.000 mevcutlu bir ordu gereklidir.²⁰ Bu gerekliliğin etnik gerginlikler ve arazi genişliğiyle birlikte en önemli sebeplerinden biri, bahsettiğimiz arazi parçalılığıdır. İşgallerin başarılı olması durumunda Çukurova ile Güneydoğu Anadolu ovaları da Suriye mandasına dâhil edilecek veya ayrı bir manda yönetimi kurulacaktır. Ermenistan mandası ise İtilafçı tasarımlarda henüz sınırları kesinleşmeyen, Sevr'e göre Doğu Karadeniz vasıtasıyla kesinlikle denize çıkışı olması istenen bir bölge olarak öngörülmektedir.²¹ Bu hedeflere düşmanın en azından büyük oranda ulaşması durumunda Sivas yöresinin ön direniş bölgesine tehlikeli şekilde yaklaşacağı, Erzurum bölgesinde ise muhtemelen Türk varlığından eser kalmayacağı muhakkaktır. Bu durumda Milli Mücadele'nin örgütlenme evresinde Samsun'daki vaziyetin resmen ilanından hemen sonra Erzurum ve Sivas dolaylarından hareket edilmesi, sonrasında ise Ankara'nın merkez yapılması bu stratejiye karşıt bir sonuçtur.

Suriye ve Ermenistan olarak adlandırılan manda bölgeleri Anadolu'nun büyük bir kısmını da kapsadığından, buraların İtilaf güçleri ve destekçileri tarafından savunulması için bir milyondan fazla (en az 50 tümen dengi) bir kuvvet gerekliydi. İşgal altına alınan tüm Osmanlı bakiyesinin doğrudan kontrol altına alınması amacıyla Almanya'nın 1914'teki Fransa harekâtına benzer çapta devasa bir kuvvetin sahaya sürülmesi şarttı. Bu durumda hacmen eşdeğer nicelikte bir bölge olan Anadolu'nun tam kontrolü amacıyla kabaca bir milyon kişilik bir ordunun gerektiği düşünülebilir. Bu çıkarım bize, bu durumun sağlanması, yani Türk milletinin hukuken yok sayıldığı gibi fiilen de ortadan kaldırılabilmesi için İtilaf ordularının tam bir uyumla işe girişmeye süreklilikle devam etmelerinin şart oluşunu gösterir. Ancak bu durumun mümkün olmayışı ve Yunan ordusunun en büyük moral kaynağı olan İzmir'in işgalinin aslında onların en büyük hezimet sebebi olacak anlaşmazlıkları artıran bir işgal olarak belitilmesi gerektiği gerçeği henüz gözler önüne serilmiş değildi.

3. Anadolu Kapılarının İşgalcilere Kapatılması

16 Mart 1920 günü İstanbul'un resmen işgal edilmesiyle birlikte, 20. Kolordu kapsamında hazırlanan seferberlik planında kararlaştırılan hükümler hızla uygulandı. İstanbul olaylarından sonra bir hafta içinde Osmaneli-Sakarya yöresindeki işgalci İngilizlerin Türk direnişini kuzey kanadından vurmaya çalıştığı, buna karşılık başarı kazanılarak Kocaeli bölgesindeki İngilizlerin Pendik civarına püskürtüldüğü ve bu olayın ertesinde İtilaf güçleri açısından İstanbul yönetiminin de dilinden birçok tehdit edici bildirinin gönderildiği görülür.²² Bunun sebebi, kısa sürede uygulamaya geçirilerek başarılı seferberlik uyarınca Anadolu Kalesi bölgesinin emniyete alınmasıdır. İkinci Eskişehir hareketi olarak adlandırılan operasyon neticesinde Afyon ile Eskişehir tren altyapısı işgalcilerden kurtarılmış, Toros Tünelleri bölgesinden Kocaeli yaklaşım yoluna kadarki tüm alan seferberlik için hazırlandığı gibi hızlı bir işgalin önüne engeller

¹⁸ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2010, s. 352.

¹⁹ Mustafa Balcıoğlu, "Milli Mücadelede Merkez Ordusu'nun İstihbarat Faaliyetleri", *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 5/1, s. 5.

²⁰ Sina Akşin, *İstanbul hükümetleri ve Milli Mücadele c.I*, Cem Yayınları, İstanbul 1976, s. 164.

²¹ *Treaty of Peace With Turkey: Signed at Sévres, August 10- 1920* [with maps], Stationery Office, London 1920, s. 25.

²² Kazım Özalp, *Milli Mücadele, C.I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 107.

ANADOLU COĞRAFYASININ TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NDE CEPHE SAVUNMASINDAKİ ETKİSİ (MAYIS 1919- AĞUSTOS 1921)

konularak direniş sağlamlaştırılmıştı. 17 Mart'ta bir gün içinde seferberliğini sorunsuz tamamlayan 24. Tümen'in 143. Alayı, Büyük Savaş zamanında bile gösterilemeyen bir performansla hazırlanmıştı. Pozantı taraflarındaki istasyonlar ve geçitler savunma için merkez hâline getirilmişti.²³ Böylelikle İç Anadolu'da konuşlanan düzenli direniş hareketi tek hamlede, iki hafta içinde üç yönü emniyete almış oluyordu. Doğu kesimi 15. Kolordu sayesinde zaten hızlı bir düşman müdahalesine karşı kapalıydı. Anadolu'nun yaklaşım yolları boyunca kurulan bu sistem, Milli Mücadele boyunca tatbik edilecek operasyonların belkemiğini oluşturmaktaydı. Bu bakışın temeliyse Anadolu coğrafyasının yönlendirdiği bir süreçti.

3.1. Batı Anadolu Lojistik Durumu ve İç Hatların Analizi

Anadolu'nun vurgulanan özellikleri, tarih boyunca deniz lojistiğine dayalı direnç sistemlerinin kullanılmasını teşvik etti. Bu sebeple Ege'den Çukurova'ya kadarki sahil kesimi korsan yatakları, özerk idareler veya denizaşırı limanlar olarak yönetildi.²⁴ Hellenistik Devir sonlarında bile Alanya ve Mersin limanları Mısır kolonileriydi.²⁵ Türk egemenliği öncesinde Roma yönetimleri İç Anadolu kesimini tahıl deposu işlevli bir iç hat olarak gördüler.²⁶ Osmanlı ordularının kuşatma yetenekleri ilerleyene dek limanlara nüfuz edemedikleri görülür.²⁷ Osmanlı askeriyesinin Bosna'ya nüfuz edişi Adana'dan, Arnavutluk gibi çetin bir bölge ile Eflak ve Sırbistan gibi uç bölgelerin alınması Sinop ve Trabzon'dan öncedir. Katolik güçlerse Anadolu'ya nüfuz edemedikleri için Rodos, Kıbrıs ve Ege'deki adalara sığınmakla, Amasra ile Bodrum gibi izole limanlara kapanmakla yetindiler. Ege'deki cepheyi göz önüne aldığımızda, Selçuklu dönemindekine benzer şekilde en büyük üç tehdidin Kafkasya, Suriye ve Ege-Marmara yönlerinden, bunların üçü arasındaki en büyük tehdidin de yine Ege-Marmara doğrultusundan geldiğini fark ederiz. Jeolojik koşullar, kısa vadeli hedefler doğrultusunda uzun vadede değişmemiştir.

Bahsettiğimiz kıyı dirençleri konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın sistematik davrandığını; Zonguldak, Samsun ve Batum'a yönelik işgallerin geçiciliğini ilk aşamada fark ettiğini görmekteyiz. Buna göre, Karadeniz'deki en büyük tehlike İngiliz veya Fransız çıkarmaları değil, Rum çeteleriydi. Ankara'nın merkezlik rolüne karşı tezler öne süren Kazım Karabekir Paşa'ya hitaben Mustafa Kemal Paşa'nın, Doğu kesiminde acil sayılabilecek bir durumun oluşmadığı, Ege'deki vaziyetin aksine tek tip düzenli ordunun basit prensiplerle savunma rolü üstlenebileceği cevabını²⁸ verdiğinde henüz Batum'un İngiliz, Kars'ın Ermeni işgali altında olduğunu hatırlayalım. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa'nın coğrafi arıza silsilelerinin önündeki dar kıyı şeridini etkili bir işgalin mihenk noktası olarak değil, Anadolu Kalesi bloğunun asıl duvarlarından önceki dar sahalar olarak gördüğü açıktır. Çanakkale'de hinterlandı en geniş olabilecek çıkarma noktasının Suvla kesimi olduğunu tahmin etmesine benzer biçimde, Anadolu'ya karşı bir genel işgalin en hızlı yolu olduğu için en ciddi yığılmasının Ege-Güney Marmara kaynaklı olacağını fark eden Mustafa Kemal Paşa, düzenli ordu operasyonlarının en geniş kapsamalarını Ege sahası için planladı. Peki İzmir ve Güney Marmara yörelerinden çıkış yapacak bir istilanın Ankara önlerine kadarki en kritik yolları nelerdir? Bu sorunun cevabı, Sakarya Muharebesi öncesindeki çarpışmaların mevzilerini belirleyen temel koşulların sebebidir.

İşgalin iç hatlara ulaştığı Sakarya savunmasının perde arkasını, düzenli ordunun kurulmasının ardından Ankara'yı sevindiren galibiyetlerin sonrasında yaşanan, Eskişehir-Kütahya mevzilerindeki çekilişte aramak gerekir. Çünkü bu aşama Yunan ordusunun bölgesel taktik taarruzlardan genel bir stratejik saldırı durumuna geçişinin zirve noktasıdır. Bu aşamada öncelikle İnönü Muharebeleri ve bu çarpışmaları ortaya çıkaran olaylar hakkında taktiksel kıyas yapılması gerekir.

Batı Cephesi savunma savaşları sırasında Yunan ordusunun iki ana yaklaşma yolu ve bunların karşısında Türk ordusunun iki önemli örtme hattı önemlidir. Bu sebeple düzenli bir cephenin de kurulduğu vakitte Yunan ordusunun aynı zamanda odaklanmak durumunda kaldığı ikili yaklaşma harekâtı, işgalciler açısından durumu güçleştirmekteydi. Yaklaşık 70 bin kilometrekare genişliğindeki operasyon sahasında dört önemli merkezle birçok tali kavşağın bulunduğu söylenebilir. Ancak bunların önem miktarları farklı konular hakkında değişiklik gösterir. Demiryolları bakımından İstanbul-Ankara-Kütahya; Afyonkarahisar-Konya; Afyonkarahisar-İzmir ve Eğirdir-İzmir hatları olmak üzere dört büyük demiryolu bölgede etkindi. Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar'ın demiryolu kavşak noktaları olmaları önemlidir ancak bu mevzilerdeki demiryolları her ne kadar harekâtlara lojistik derinlik katsa da taşıma kapasiteleri bakımından gidişatı değiştirebilecek bir çapları yoktu. Bursa-Mudanya dar hattı dâhil olmak üzere tamamının yük kapasitesi günlük beş treni geçmemekteydi.²⁹ Beş trenlik kapasite ise aksama payı hariç olan kapasitedir. İç Ege ile İç Batı Anadolu kesimlerinin mevsim geçişi yağış oranları da birbirine yakın olduğuna göre, demiryollarına tamamen bel bağlamayarak motorlu araçlara güvenen Yunan ordusuna kıyasla Türk ordusunun hayvan taşımacılığı meselesinde eksiklerini kapamaya yönelmesi bu açıdan haklı bir öngörü olarak ön plana çıkar. Büyük

²³ Cebesoy, *age*, s. 385.

²⁴ *Cyprus and Anatolian South Coast From The Late Bronze Age To The Early Ages: Dynamics of Interaction in a Period of Transformation Conference*, University of Bern, 6-8 May, 2023, s. 34.

²⁵ Johan Adler, "Governance in Ptolemaic Egypt: from Raphia to Celopatra VII (217- 31 B.C.) class based colonialism?", *Akroterion*, 50, 2005, s. 29.

²⁶ John Teall, "The Grain Supply Of The Byzantine Empire", *Dumbarton Oaks Papers* 13, 1959, s. 96.

²⁷ Hamza Eroğlu, "Osmanlıların 1453 öncesi İstanbul Kuşatmaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2004, 23/35, s. 99.

²⁸ Atatürk, *age*, s. 230.

²⁹ *Türk Milli Mücadele 2: Batı Cephesi, C.II k.II (4 Eylül 1919- 9 Kasım 1920)*, ATASE, Ankara 1999, s. 24.

Harp sırasında Anadolu'nun hayvan stokları yarı yarıya, deve sayısıysa üç kat kadar düşmüştü.³⁰ Bu durumda bile yavaş yapılabilmesine karşın etkili olan Türk seferberliğiyle en büyük teknik üstünlük her zaman süvari sayısında belirginleşecektir. Türk süvari kuvvetlerinin hızlı baskınları ve caydırıcı konumlanma ve sızma hareketleriyle birlikte Yunan orduları birçok birliğini cephe gerisini korumak için ayırmak zorunda kaldı.³¹ Coğrafi şartlara karşı Yunan ordusunun motorlu taşıtların ilerleyişte aksaklık göstermelerinin engellenmesine yönelik hazırlık yapmadıkları görülür. Aynı zamanda ilerleyişleri sırasında daha çok muhtemel ganimetlere güvendikleri söylenebilir.

Belirttiğimiz üzere kağıt ile kamyonun mücadelesi iki büyük yaklaşma istikameti üzerinde yoğunlaşacaktır. İlki Doğu Marmara ovalarından başlayarak Eskişehir yöresindeki yollar vasıtasıyla iç platolara uzanan kuzey yoludur. En kuzeyde Samanlı Dağları ve kol silsileleri Marmara karşısında bir örtü vazifesi görür. Batı Karadeniz yöresinin ormanlık ve dağlarla parçalanmış yapısı buranın tali kanat olmasını gerektirdiğinden iki tarafın da bol kuvvet yığıldıkları bir bölge değildi. Aynı zamanda daha güneydeki ovalara çıkış kapısı Bozüyük tarafları olduğundan Metristepe'den batıya uzanan hattın önemi çoktu. Yunan ilerlemesi batıdan doğuya doğru olduğu için Doğu Marmara-Batı Karadeniz (Bitinya) kesiminde büyük kapsamlı bir Yunan harekâtı beklenmediği gibi, Türk birliklerinin yaptıkları operasyonların Marmara kıyılarına yerleşmek için olmadığı anlaşılar. Türk faaliyetleri burada, Büyük Menderes kesimindekine benzer şekilde, daha çok cephe gerisini vurmak üzerine geliştirildi. Hatta Yunan büyük taarruzunun geliştiği en kritik günlerden birinde Kocaeli Grubu birlikleri, Yalova'ya savaşız girmiş ve cephenin gerilerine çıkabilmişlerdi.³² Bu durum, Yunan ordusunun genel bir başarı için ya kuvvet artırımı yahut kuvvet tasarrufundan yararlanmasını gerektirdi. 1921 evresinde zaten Yunan ordusunun tam kapasite hazırlıkla ileri atıldığı düşünüldüğünde, jeomiliter yapının elvermediği yörelerde kuvvet tasarrufu yapmak zorunda olduğu görülür. Bahsettiğimiz İnönü yaklaşma yolundan azami ölçüde istifade etmek için Yunan ordusunun daha kuzeydeki mevzilerde kuvvet azaltımı yaptığı görülür. Türk ordusunun bu yolu tıkamak amacıyla doğuda Metristepe bölgesinden başlayan ve batıya doğru geniş bir yarı çember hâlinde uzanan bir savunma hattını benimsediği fark edilir. İnönü mevzileri, güneybatısındaki doğal engelleri sol kanadına bariyer edinerek, Eskişehir mevkiini ardına alan, kuzeybatıya dönük bir yay biçimindedir.

Doğuya doğru ikinci yaklaşma hattı, Gediz Grabeni'nin uzantısı olan iç ovalardan oluşan İzmir- Afyonkarahisar güzergâhıdır. Bu kesim, İç Anadolu'yu Ege'den ayıran dağ kitleleriyle çevrilidir: Güneyde Batı Toroslar'ın uzantısı olan Sultan Dağları ile birlikte Göller Yöresi kitlesi, kuzeyindeyse Murat Dağları bölgesinden başlayarak parçalı şekilde sıralanan diğer silsileler. Bahsettiğimiz üzere Afyonkarahisar, demiryollarının kavşak noktası olmakla birlikte, asıl önemini iç ovalara giden yolların bulunmasıyla kazanır. Sincanlı Ovası'na hâkim olabilen birliklerin iç platolara yayılma olasılığı her zaman hesaba katılmaktadır. Bu sebeple İnönü Muharebeleri sonrası Afyonkarahisar bölgesinde kritik bir durum ortaya çıkacaktır.

Güney yolundaki kritik vaziyetten önce kuzey yolunun Yunan birlikleri tarafından açılması sırasında zorlanmadıklarına dikkat çekmek gerekir. Daha sonra yeniden düzenlenecek olan, taarruzlarının başında İzmir Kolordusu olarak tertiplenmiş beş tümenlik Yunan kuzey kolu birlikleri, bahsedilen kuzey yolu boyunca 1920 yazında saldırılarına giriştiler. Hedefleri Bandırma yöresinden ilerleyerek Bursa'ya kadar uzanmaktı.³³ İlk genel taarruzları sırasında sürekli çevirme hareketi yapmaya çalışan ancak her seferinde başarısız olan Yunanların Bursa'ya kadar nispeten hızlı bir ilerleme göstermelerinde demiryolları ve karayollarının bölgede müsait olmasının yanında, Türk direniş birliklerinin kuşatılma tehlikesinden kaçınmaları da büyük rol oynadı. Genel değerlendirmeye göre arazi arızaları Bursa-Uşak ilerleme yönünü güçleştirmesine karşın Alaşehir'den doğuya ilerleyen Yunan kolordusu bu beklentiye boşa çıkardı. Bursa ve Uşak'ın kısa sürede kaybedilmesine karşın Türk birlikleri iyi bir direniş sergilediler. Ancak Haziran-Ekim 1920 Yunan ilerlemesi sırasındaki harekâtlarda çekilme zaafı olduğu için, ki bu sırada ordunun büyük kısmı düzensiz birliklerden kurulu olduğundan bu durum normaldi, geri çekilmeler sırasında verilen kayıplar beklenene kıyasla epey çoktu.³⁴

Afyonkarahisar bölgesiyle ilgili kritik durum bu aşamada ortaya çıkacaktır. 1920 Yunan yaz taarruzu sonrasında işgal ordularının ilerleyebildikleri kadar giderek kışın konaklama hatlarına kısmen geri çekilme fikirleri doğrultusunda düşündükleri görülür. Nitekim bu prensiple hareket ettikleri aşamada, Gediz ve Kütahya dolaylarındaki operasyonlar sırasında artık kendi birliklerinin ilerleme hatlarının daha özerkleştiği fark edilir. Çünkü artık dağ kitleleri iki coğrafi bölgeyi ayırıcı şekilde yayık hâle gelmektedir. Ege'deki nispeten ince dağ silsileleri yerine, önce Uşak-Kütahya sonrası geniş kitleler, bunun ardındaysa bozuk plato uzanımları şeklinde arızalar sürmektedir. Bu aşamada düşman saldırısını kasıtlı yönlendirilme gereği söz konusu olmaktadır.

3.2. Ege İkili Yaklaşım Hattı ve Savunmanın Buna Dayandırılması

Düşman harekâtının kanalize edilmesi, eski çağlardaki harplerden modern muharebelere kadar görülen bir husustur. Eski kale sistemlerinde düşmanın dar bir noktaya (Termopylae örneği) veya sarp bir yola sıkıştırılması (Miryokefalon örneği) taktiği Sun Tzu'dan beri dile getirilen, güçlü bir düşmana karşı zayıf görünen bir ordunun

³⁰ Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlıkların Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971, s. 29.

³¹ Selim Erdoğan, *Türk Bitti Demeden Bitmez*, Kronik Yayınları, İstanbul 2021, s.148.

³² Özalp, *age*, s. 183.

³³ Apak, *age*, s. 186.

³⁴ Cebesoy, *age*, s. 517.

ANADOLU COĞRAFYASININ TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NDE CEPHE SAVUNMASINDAKİ ETKİSİ (MAYIS 1919- AĞUSTOS 1921)

niteliksel avantaj sağlama yoludur. İç Batı Anadolu'daki geçiş kuşağında bunun başarılması için Eskişehir ve Afyonkarahisar yörelerinin tutularak burada direnilmesi yöntemine gidildi. Bu durum, düşmanın yine sıradağlar arasındaki grabenler ve anayol güzergâhlarında karşılanması gereğini ortaya çıkarmaktaydı.

Düşman orduları yaz taarruzları ile Bursa-Uşak hattına kadar kısa sürede erişti. Bunun üzerine düzenli orduya geçiş hızlandırıldı.³⁵ Öncelikle ordunun nicelik ve nitelik bakımlarından geliştirilmesi gerekmekteydi. Ali Fuat Paşa'ya göre ise buna karşı en büyük engel henüz bölgesel de olsa bir başarının kazanılamamış olmasıydı. Ona göre Türk ordusunun muharebe kabiliyetinden noksan olduğuna dair menfi propagandanın engellenmesi için en iyi yol taarruzdu.³⁶ Doğu Cephesi harekât alanında hareket başladığı sıralarda koordineli biçimde batıda alınacak bir galibiyetin gidişata çok olumlu etkilerinin olacağı muhakkak görülmüyordu. Bahsettiğimiz Anadolu Kalesi projesinin yürütülebilmesi adına iç kesimlere girilen düşman tecavüzlerine karşı doğal bariyerlerin savunulmasına devam etmek en kati prensipti.

Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesinde, kati sonuçlu bir muharebeye kadar kuvvetleri sağlam tutmak ve hazırlanmak amacıyla vakit kazanmak asıl yöntem olarak görülür.³⁷ Bu yöntemin ilk somut gösterimi, Ali Fuat Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın Gediz'deki Yunan ordusunun durumu ve Afyonkarahisar yöresine askerî bakış açılarının farklılıklarında göze çarpar. Düzenli ordunun kurulmasına kadar geçen aşamada Ali Fuat Paşa'ya göre, kesif düşman kitleleri yerine savunması daha düşük ve izole düşman birliklerine karşı saldırılar yapılmalıydı. Çünkü İstanbul'da Anadolu lehine olabileceği düşünülen hükümet değişikliği yaşanırken son durum netleşmeden önce Yunan ordusunun pasif kalacağı ve en durgun zamanında saldırıya karşı hazırlıksız yakalanacağı görüşündeydi.³⁸ Mustafa Kemal Paşa'ya göreysen Çerkez Ethem ve kardeşlerinden kaynaklı olduğunu düşündüğü bu fikre Genelkurmay karşı idi ve cephe ile eğitim durumunun Türk ordusu lehine dönmesine kadar bölgesel harekâtların kesin sonuca erişmek için kritik önemi olmayacaktı. Yine Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Yunan ordusunun moral ve tedbir yönünden düşük seviyede olduğu tespiti öznel bir fikirden ibaretti. Bu tipte operasyonlar, zaten hazırlığını tamamlamamış Türk ordusuna karşı girişilebilecek karşı hamleler önünde daha zor bir durumda kalınmasına sebep olacaktı.³⁹ Taarruz yerinin tespiti konusundaki yargıların sebebini yine Anadolu coğrafyasının yapısında aramak gerekir.

İkili yaklaşma istikametine uymak zorunda kalan Yunan ordusunun Ekim 1920 evresindeki konuşlanması, bu yolların çıkış noktası olan Bursa ile Uşak yörelerinde yoğunluk göstermekteydi. Kanatlarda, İzmit yöresi ve Nazilli bölgesinde Yunan ordusu birer tümen yerleştirmişti. Altı tümenlik iki kolorduları asıl taarruz gücü olarak Bursa/ Aksu ile Uşak'taydı. 1920 Ağustos sonundaki Uşak savunması sırasında Türk ordusu 23. Tümen ile şehri savunurken dört Yunan tümeni bu birliğe saldıracaktı. Türk komutasında Tümen Komutanı Yarbay İzzettin (Çalışlar), şehri tutmadan daha kısa bir savunma hattı kurulması taraftarıyken, Ali Fuat Paşa ise Uşak'ın savaşız terk edilmemesi gerektiğini savundu. Yunan ordusuysa bu sırada kapsamlı bir kısaç hareketi ile Gediz ve Uşak yöresini tamamen ele geçirme niyetindeydi.⁴⁰ Böylelikle Uşak- Afyonkarahisar yaklaşma yolu açılacak ve ilerleyen operasyonlar sırasında Afyon-Akşehir Grabeni iç kesimlere ilerlemek için Yunan ordusunun esas istikametlerinden olabilecekti. Uşak Muharebesi sırasında Ali Fuat Paşa'nın psikolojik yaklaşımının, doktriner fikriyatının önüne geçtiğini görmekteyiz.

Gediz Taarruzu sırasında da büyük hedef psikolojik üstünlüğü sağlamak için bir zafer kazanmak olsa da taktiksel açıdan Ali Fuat Paşa'nın hedef seçimini iyi yaptığı görülür. Batı Cephesi birliklerinden ayrılabilen bütün birliklerin Gediz üzerine sevk edilmesi ve bir günlük bir baskın neticesinde bölgedeki 14 bin mevcutlu Yunan 13. Tümeni üzerinde kuşatma harekâtıyla imha harbi yapılmasını tasarlamıştı. Plana göre, Uşak ve Bursa üzerinde yoğunlaşan Yunan kolordularının arasındaki bir irtibat mevzii niteliğinde olan Gediz'deki Derbent Geçidi tutulduğu takdirde kuzey ve güneydeki Yunan direnekleri arasındaki bağlantı daha da zayıflayacaktı. Aynı zamanda Afyonkarahisar ile aynı anda Kütahya'nın yan mevzilerini tehdit eden bu düşman tümeninin tuttuğu geçit üzerinden kolorduların toplanarak kuzeye mi doğuya mı bir taarruz yapacağı ihtimalleri üzerinde fikir yürütmeye gerek kalmayacaktır. Ayrıca kısa sürede kuşatılıp imha edilen bir Yunan tümeninin yok edilişi neticesinde gelen zaferin ardından Yunan ordusundaki karışıklık artmış olacaktı.⁴¹ Görüldüğü üzere iki ana güzergâh arasındaki özerklik üzerine kurulan bu plana göre Afyonkarahisar ile Eskişehir yolları üzerinden çıkarımlarda bulunulma durumu sürdürülmüştü.

Plana karşı İsmet (İnönü) nezdinde birtakım çekinceler dile getirildi. Harekâttan önceki hafta zaten çekincelere sahip olduğunu sürekli dile getiren Genelkurmay Başkanı İsmet (İnönü), verilen plan karşısında Yunan kolordularının Gediz'e yardım edebilecek konumda olduklarına ve sürekli bir taarruz için yeterli cephanenin bulunmadığına yönelik çekincelerini aktardı. Ayrıca muallâk bir durumda operasyona girişmek yerine düşman tercihinin beklenmesi yönünde fikir belirtti. Olası bir başarısızlık sonrası Yunan kolordularının Bursa ve Uşak yörelerinde saldırılarının tetikleneceği

³⁵ Rıdvan Bal, "Kuvay-ı Milliye'den Düzenli Orduya Geçiş Süreci Gelişmeleri ve Birinci İnönü Savaşı'na Etkileri", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 2021, s. 35.

³⁶ Cebesoy, *age*, s. 560.

³⁷ Yavuz Abadan, *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, Varlık Yayınları, İstanbul 1972, s. 54.

³⁸ Cebesoy, *age*, s. 559.

³⁹ Atatürk, *age*, s. 338.

⁴⁰ *Türk Milli Mücadele, Batı Cephesi, C.II k.II (4 Eylül 1919- 9 Kasım 1920)*, ATASE, Ankara, 1999, s. 419.

⁴¹ Cebesoy, *age*, s. 557.

fikrini de ekledi.⁴² Gerçekten de Gediz'deki düşmanın kısa bir temas ardından geri çekilmesi sonucunda Türk birlikleri daha fazla ilerlemeyerek geri çekildiler. Çünkü uzun bir ilerleyiş, iki işgal ilerleme kolu arasına daha derin sokulmayı gerektiriyordu. Ali Fuat Paşa, Gediz Harekâtı ertesinde Yunan tümeninin yenilmesine ve geri çekilmesine rağmen düşmanın neden kovalanmadığına yönelik şaşkınlık belirlenlere karşı durumu tam da bu şekilde izah etmekteydi.⁴³

Ancak İsmet (İnönü) tarafından aktarılan ve Mustafa Kemal Paşa tarafından benzer biçimde dile getirilen çekinceler gerçekleşmişti. Mustafa Kemal Paşa, zaten karşı olduğu bu operasyon karşısında olumsuz tespitlerde bulunmaktadır ve özetle “yenildik” demektedir.⁴⁴ Çünkü harekâtın önceki tespitler arasında Yunan ordularının kaçmaya istekli oldukları ve düşmanın Gediz'de bir başına beklediği gibi önyargılı fikirler vardı. Harekât sonucunda her kesimde yenilginin başladığını dile getiren Mustafa Kemal Paşa, kuzeyde düşmanın hemen ertesi günü Bursa üzerinden Yenişehir tarafına saldırıp yöreyi ele geçirmesini ve Gediz taraflarında Dumlupınar mevkiine kadar düşmanın kovalama harekâtı yapmasını misal verir.

Ali Fuat Paşa'ya göre, bölgesel de olsa bir zafer kazanılmış ve çok hassas bir hareket sevk ve idare edilerek büyük bir başarı sağlanmıştı. Cephe mevcudunun yarısını kısa sürede bir noktaya toplayarak hızlı bir saldırının ardından hemen ertesi günü zayıf bırakılan Eskişehir ve Afyonkarahisar kesimlerine geri dönüşe geçmişlerdi. Düşmanın her kesimde tam bir sessizlik içinde oluşu, ona göre zaferimizin bir işaretiydi.⁴⁵

Türk ordularının ileri harekâtının Yunan birliklerini karşı saldırıya karşı kıskırttığı görülür. Yunan birliklerinin ileri harekâta hedefledikleri durum, kışa kadar ilerleyerek sefer zamanının geçmesiyle konaklama hatlarına yerleşmekti. Ali Fuat Paşa'nın girişimleri, bu planı Yunan birliklerine zorla yaptırmaya kalkışmak gibi olduğundan karşı saldırıya teşvik niteliğinde bir etki bıraktı. Aslıhanlar Muharebesi sırasında Türk birliklerinin Yunan karargâhına bir kilometre kadar sokulmalarına karşın Yunan yedeklerinin devreye girmesiyle püskürtüldükleri görülür.⁴⁶ Bu aşamada zaten yetersiz seviyedeki Türk kuvveti azaldığı gibi üstelik Yunan ordusunun hiçbir birliği yakalanamamıştı. İki işgal darboğazı içinde iki ordunun karşılıklı kovalamaca ile vakit kazandıkları anlaşılıyor.

9 Kasım 1920'de Batı Cephesi komutanlığı ikiye ayrılarak kuzey ve güney kesimi şeklinde yeniden düzenlendi.⁴⁷ Bu düzenlemede Gediz yöresi iki cephe bölgesinin sınırı olarak belirlendi. Karadeniz kıyılarından Gediz'e kadarki kuzey kesimi Batı Cephesi adıyla İsmet (İnönü) emrine verilirken, Akdeniz'e kadarki kesim Güney Cephesi denilerek Refet Paşa'nın komutasına verildi. Ocak 1920 planına benzer şekilde ikiye ayrılan bir cephe kurulmasına karşın bu plandan farklı olarak sınır kesimi Gediz Nehri değil, daha kuzeydeki Gediz kasabasının kendisi olarak belirlendi. Kütahya'ya güneyden işgal yaklaşım yolu olan Gediz yöresi, iki cephe arasındaki kesişim hattı oldu. Yine iç hatlar avantajının kullanılmasıyla buranın tutulabileceği öngörülmesine rağmen 1921'deki Yunan ordusunun yaz taarruzu sırasında her kesimden aynı anda gelen baskı neticesinde bu fikir etkisiz kalacaktır.

4. Yunan Büyük Taarruzu ve Platolarda Türk Savunma Zaferi

Yunan büyük taarruzu sırasında coğrafi kısıtların elverdiği üç hareket tarzı Yunan kurmayları tarafından tartışıldı: Sevr'de belirtilen sınırlara çekilmek, Ankara'yı işgal ettikten sonra Eskişehir-Afyon hattına çekilmek, Ankara'yı alıp orada durmak.⁴⁸ İlk plana göre işgal arazisinin çoğu terk edileceğinden Eskişehir'deki Yunan zaferi heba olacaktı. Zafer coşkunu Yunan ordusunun ekserisi için bu durum kabul edilemezdi. Ayrıca İzmir çevresinde savunulması gereken arazi daha düz ve 1919 Milne Hattı cephesi daha uzundu (450 km). Ankara'yı ele geçirdikten sonra Türk varlığına tamamen son vermeyi düşünen bir görüş de olmakla birlikte, Ankara'nın işgalinden sonra belki şehri yakıp bölgeyi yağmaladıktan sonra Eskişehir doğusundan Afyon doğusuna uzanan hatta geri çekilme önerisi ilginçtir.

Coğrafi şartlara dayanan ve Anadolu'nun batı yarısının işgaliyle operasyonun sonlandırılmasını öngören bir görüş, konuya ilişkin açık tespitlerde bulunur ve bu plan İngilizler tarafından da kabul görür.⁴⁹ Plana göre, Afyon hattının uzunluğu aslında Milne Hattı uzunluğundan kısadır. Çünkü doğal engeller (bahsettiğimiz Batı Toroslar ile Göller Yöresi engelleri) tarafından daraltılmıştır. İzmit-Afyon arasında Bağdat Demiryolu da cephe gerisinde kalacağına göre iç hatlar avantajı Yunan ordusuna geçecektir. Milyonlarca kişilik nüfustan ve zengin bir yöreden mahrum bırakılan Türk milletinin yıllar boyunca karşı hamlede bulunamayacağı öngörülmektedir. Çünkü işgal bölgesi Sevr'de belirtilenden on katına çıkacaktır. Cephe derinliğininse İtalyanların bıraktıkları Antalya gibi limanlar sayesinde telafi edileceği iddia edilmektedir. Planın öngördüğü durumda İzmit-Çay hattının 10 tümenle savunulabileceği öngörüldü. Kanatları iki denizin örtmesi sebebiyle güvenliğin artacağı tahmin edildi.

⁴² *Türk Milli Mücadele C. II, k.II*, s. 427.

⁴³ Cebesoy, *age*, 565-566.

⁴⁴ Atatürk, *age*, s. 339.

⁴⁵ Cebesoy, *age*, s. 567.

⁴⁶ İzzettin Çalışlar, “61. Fırka'nın Gediz ve Kütahya Muharebeleri”, *Askeri Mecmua*, 85, 1932, s. 20.6-32.

⁴⁷ *Türk Milli Mücadele 2 Batı Cephesi, C.III: Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920- 15 Nisan 1921)* ATASE, Ankara, 1999, s. 38.

⁴⁸ *Türk Milli Mücadele 2, Batı Cephesi, C.V/I, Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz- 22 Ağustos 1922)*, ATASE, Ankara, 1995, s. 29-30.

⁴⁹ Ksenefon Stratigos, K. *Yunanistan Küçük Asya'da, C.II*. (Çev: Cemal Tosun), Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayınları, İstanbul, (t.y.), s. 20-23.

ANADOLU COĞRAFYASININ TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NDE CEPHE SAVUNMASINDAKİ ETKİSİ (MAYIS 1919- AĞUSTOS 1921)

Bu plana en büyük karşı fikir Ankara'ya yürünmesi idi. Ankara planına karşı duran General Metaksas gibi kişilerin başı çektiği bir grup bu savaşa kökten karşı olsalar da sonuçta iki plan da ardı ardına uygulanmak zorunda kaldı. Vatanın bölünmesini kabul etmeyen Ankara'ya karşı yürüyüşe geçen Yunanlar Afyon hattı planına karşı bir şekilde ilerlediler ve başarısızlığın ardından Afyon hattına çekilmek zorunda kaldılar. Gerçekten de doğal engeller sayesinde savunulması gereken hat, ricatin ardından 430 kilometreye düşüyordu. Ancak planın öngördüğü, Türklerin bu savunmaya karşı senelerce etkili bir karşı hamle yapamayacakları fikri geçersiz kılınacaktır. Anadolu'nun coğrafi yapısına dayanarak hazırlansa da bu üç planın da mümkün olmadığı görülecektir.

Türk ordusu İnönü mevzilerinde iki sefer savaşı kabul etmiş ve ikisinde de zafer kazanmıştı. Ancak İkinci İnönü Muharebesi sırasında esas yığının kuzey yolu karşısındaki İnönü hattında yapılması sebebiyle güneyde gelişebilecek Yunan saldırısına karşı Afyon mevki zayıf kalmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın tespitine göre, Uşak kesiminde konuşlu Yunan kolordusunun Dumlupınar yöresini güvene almasının ardından Eskişehir'e yönelmesi gerekirdi. Düşman buradaki kuşatma fırsatını kullanmak yerine Afyonkarahisar'a yönelmiş ve cephedeki zayıflığı salt ilerleme amacıyla kullanmıştı. Mustafa Kemal Paşa bu durumu, Yunan ordusunun genel saldırı düzeninde "göze çarpan bir yanılgı" olarak ele alır.⁵⁰ Güney ilerleme istikametini kuzeydeki birlikleri kuşatmak için kullanmayarak Afyon'a ilerleyen Yunan ordusu, büyük bir fırsatı kaçırmıştı. İşgalci kuvvetler Kütahya kesimine girmeden güney yoluyla Çay yöresine kadar ilerleyerek cephe kesiminde 100 kilometre derinliğinde, 10 kilometre genişliğinde bir çıkıntı oluşturmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın öngördüğü gibi İnönü mevzilerindeki zaferin hemen ardından Yunan güney birlikleri bu bölgeden geri çekilmeye başlamışlardı. Türk birlikleriyse Kütahya demiryollarının sağladığı iç hatlar avantajıyla bölgeye aktararak karşı saldırıda kullanılabilmişti. Yunan ordusunun bu yanılgıyı Temmuz 1921 saldırıları sırasında göz ardı etmedikleri ve Eskişehir mevzilerinin zaptından sonra Kütahya kesimini kuşatmayı denedikleri görülür. Mustafa Kemal Paşa'nın öngörüsüyle aynı doğrultuda gelişen olaylar ışığında, bu öngörüye uygun şekilde kuşatma deneyen Yunanların bunu başarmalarının önündeki tek engelin, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle İsmet (İnönü) komutasındaki ordunun 200 kilometre doğuya çekilmesi olduğu söylenebilir.

Üstün düşmanı dar hatta kanallı etme sistemiyle üstün bir düşmana karşı galip gelmesi, İkinci İnönü Muharebesi'nin kazanılmasını sağlamıştı. Farklı sayılar dile getirilse de İsmet (İnönü) tarafından öne sürülen sayılara göre Türk ordusundan üç kata yakın bir muharip üstünlüğüne sahip Yunan ordusu, İnönü savunma hattında durdurulabildi.⁵¹ Verilen sayısal farkın sebebi muhtemelen muharip ve artçı birliklerin hesaplanmasındaki ölçü farkıdır. Eskişehir ve Kütahya iç hattının savunmaya avantaj verdiğinin Mustafa Kemal Paşa tarafından dile getirilmesi ve İnönü'deki müdafaa hattının doğru seçilmesi sebebiyle Uşak'ta yaşanan durum kuzeyde gerçekleşmedi ve üstün düşman karşısında savunma başarılı oldu. Güneydeyse Çay ve Afyon yöresinden çekilen Yunan kolordusu, artçı birliklerinin yenilmesine karşın yollarının kesilememesi sebebiyle Dumlupınar hattına çekilerek kuvvetli bir mevzi tutabildiler. Bu durum sebebiyle Mustafa Kemal Paşa'nın dile getirdiğine göre, güney kesimin komutanı Refet Paşa kendinin yenilmesine rağmen yanlış bir tespitte bulunarak durumu düşmanın yenildiği şeklinde yorumladı.⁵² Çünkü düşman emniyetli bir şekilde savunmaya çekilebilmişti ve Afyon'dan itibaren yarma arazisini yarıya indiren düşmanın geç kalan artçıları güçlü bir savunma hattının gerisine yerleşebilmişti. Mustafa Kemal Paşa'ya göre kesin sonucu hedeflemeyen harekâtlar yalnızca kuvvet meşguliyetine sebep olduğundan, güneydeki Nisan 1921 Türk bahar taarruzu, Ekim 1920'de Gediz'deki Türk güz taarruzuna benzer bir sonuçsuzluk getirmiş oldu.

Söz edilen harekât, öncesi ve sonrasıyla Ege-İç Anadolu coğrafi ayrımının yapısı bakımından işgal ordularına ve müdafilere yönelik kısıtlayıcı ve destekleyici yanlarını ortaya koyar. Nitekim Yunan işgali yine iki yönlü ilerlemeyle kanallı olacak ve İnönü Muharebeleri kuzey yolu üzerinde, Sakarya Muharebesi'ndeki Yunan çevirme teşebbüsü iki yolun kesiştiği Haymana yöresinde, Büyük Taarruz sırasındaki yarma harekâtıysa Afyonkarahisar kesiminde gerçekleşecekti.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu müdafaaı sırasında ortaya koyduğu askerî prensiplerden milat olarak kabul edilebilecek olanı, ilk kez Clausewitz'in dile getirdiği iddia edilen, General Sherman'ın "sert harp"⁵³ General Ludendorff'un kitabında "topyekûn savaş"⁵⁴ olarak isimlendirdikleri ve milleti her bakımdan hayat mücadelesi adına seferber edebilmeyi amaçlayan "diriliş"i Temmuz-Ağustos 1921 evresinde körükleyebilmesidir.⁵⁵ Bu durum başarılı olmasaydı muharebenin cereyanı konusu Anadolu'daki Türk hezimetinin bir detayından ibaret kalacaktı.

Mustafa Kemal Paşa, Muharebe'nin ardından yaptığı bir konuşmada konunun mahiyetini özetler. Ona göre, iki ordu arasındaki bir mücadele yalnızca bundan ibaret değil, iki toplum arasındaki topyekûn bir kavga olarak algılanmalıdır. İki ulus bütün iç-dış varlıklarıyla vurulur. Bu sebeple zafere ulaşılması için her Türk bireyinin muharebe durumuyla kendi gündelik işi derecesinde ilgilenmesi elzemdir. Sadece ön saftakiler değil, tüm ulus

⁵⁰ Atatürk, *age*, s. 396.

⁵¹ *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s. 20.

⁵² Atatürk, *age*, s. 397.

⁵³ William Tecumseh Sherman, *The Memoirs of W.T. Sherman: all volumes*, Firework Press, New York 2015, s. 46.

⁵⁴ Erich Ludendorff, *The Total War*, Friends of Europe Publications, London 1936, s. 11.

⁵⁵ Muhammet Yıldız, "Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele Stratejisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi* 16/14, s.216.

düşmanla bire bir vuruşma fikrine dâhil olmazsa bu gafiller, yani kendi deyimiyle “mevcudiyetini yurt savunmasına vermeyi savsaklayan veya hafife alan milletler”, zafere gerçekten inanmadıkları için yenilmeye mahkûmdurlar.⁵⁶

Kurtuluş Savaşı sırasında savunma prensiplerinin analizi için subay ve er kadrolarının vaziyeti de göz önüne alınmalıdır. Anadolu’daki Milli Mücadele sırasında isyanların bastırılması ve savunma savaşları konusunda deneyimli kurmay kadrosu görevlendirildi. Bu durum, Anadolu’da aciliyetle gerekli olan, saldırıdan önce orduların düzene sokulana dek direnişin sağlanması ve savunma sistemi kurulmasını kolaylaştırdı. Ancak piyade erleri, on yıllık savaş döneminden arta kalan aktif personelden, içlerinde temel askerî eğitim ve cephe tecrübesi görmemiş vatandaşların, seferberlik sonucunda toplananların da bulunduğu karışık bir yapıdaydı.⁵⁷ Eskişehir-Kütahya Harpleri sonrasında Sakarya’daki hazırlığın tamamlanmasına kadarki evrede firari personelin fazlalığı bu durumdan kaynaklıdır. Ordu içinde moral seviyesinin her zaman istenen seviyede tutulamaması, Yunan gücünün eziciliğinden çok Türk askerinin olaylar karşısında zamanın fikriyatına yenik düşebilmesi sebebiyledir. Olumsuz propaganda silahı güçlü bir şekilde devrededir. Neticede Ankara’nın mutlak yenilgiye uğramayışı, subay kadrosunun ordu yönetiminde çeşitli aksaklıklara rağmen koordinasyonu yitirmemesiyle mümkün oldu.

Eskişehir hattının yitirilmesi ve Kütahya kesiminin kuşatma tehlikesine girmesi sonucu ordu 200 kilometre geri çekilmek durumunda kaldı. Bu çekilme sırasında ordunun tamamı elde tutulamadığı gibi üstelik personel kaybı çoktu. Artık tek soru, Ankara’dan önceki son savunma hattının neresi olacaktı. Cepheyi örten tek doğal engel olarak Sakarya Nehri’nin kıvrım doğusu seçilmek durumundaydı. Nehrin birçok bölgesi 10-15 metre genişlikte ve geçişi zorlaştırdığından ve doğu kesimi batısına göre çevreye daha hâkim rakımda olduğundan, Türk ordusunun sağ kanadını kuvvetli şekilde örtbilecek bir engeldir.⁵⁸ Bahar aylarında geçişi zorlaştıran genişlik ve derinliğe ulaşabildiğinden, zaten Ege Denizi’nin lojistik bir karmaşaya sürüklediği Yunan ordusuna ikinci bir su engelini Sakarya teşkil edecekti. Türk ordusu Kocaeli kesiminde örtme birlikleri bırakarak sol kanadını Sakarya’ya yaslamak suretiyle Haymana Platosu kesiminden Sakarya çıkışına kadarki alanda savunma yürütecekti. Bölgede seyrek plato tepelerinden başka doğal direnç noktası yoktu. Aynı zamanda geniş bir çekiliş sonucunda Yunan orduları bir süreliğine takibi keserek Türk ordularına toparlanma zamanı kazandırmış oldular.⁵⁹

Cephede doğrudan gözlemlerde bulunan habercilerin dilinde, Sakarya Muharebesi’nin henüz ikinci gününde Yunan ordusunda susuzluğun başlaması vardı.⁶⁰ Bölgenin çoğu köyü tahliye edildiğinden boştu. Bununla birlikte Sakarya havzasının yakın çevresindeki geniş ve parçalı düzlüklerde su bulmak mümkün değildi. Sıcak ve sivrisinek akınları personelin tahammülünü zorlayacak derecedeydi.⁶¹ Artık coğrafi etkiler Mustafa Kemal Paşa’nın nezdinde Mikail Kutuzov’un uyguladığına benzer şekilde kullanılıyordu. Haymana-Polatlı hattı Ankara’ya 70 kilometre kadar yakındı ancak yaz taarruzlarının başlamasından evvel hazırlanan en yakın Yunan yığınak noktasından artık 250 kilometre mesafedeydi. 22 Ağustos günü Mangal Dağı’nın kaybedilmesinde yağmur fırtınası ne denli etkili olduysa, saldırının diğer günleri boyunca İç Anadolu’nun güneşi Yunanlara o denli engel olmaya başlamıştı. Kutuzov’un düşmanı dondurucu karda boğmasına kıyasen, Mustafa Kemal Paşa düşmanı kaynar kumda boğmaktaydı. Sakarya engelini ardında tek doğal silah güneşti.

Sakarya Muharebesi sırasında düşmanın ağustos ayı boyunca güney kesiminde açıktan ilerlemesi, Türk savunma cephesinin kuzey-güney doğrultusundan Polatlı-Haymana hattı boyunca batı-doğu yönüne dönmesine sebep oldu. Kısa süreli bir molanın ardından hızla ilerleyen Yunan ordusu karşısında Türk ordusu da hazırlıklarını hızla yürütmüştü. Savaşın ikinci yarısı boyunca güney yönünde yapılan Türk karşı saldırıları, düşmanı Sakarya gerisine atma hedefiyle ilerliyordu. Karşı saldırı sırasında merkez kesimin batı bölgesinde karşı saldırılar hızlı ve etkili olamadığından, Mustafa Kemal Paşa’nın yorumuna göre sonuç olarak istediği durumun gecikmesi sebebiyle savaşta erken bir kesin zafer ihtimalinin kaçırıldığı anlaşılr. Mustafa Kemal Paşa, düşman ordularını Tuzlu Çöl’e sürmekten bahsetmektedir.⁶² Belirttiğine göre, savaş sırasında isteyerek düşmanın sağ kanadını kendine çekmiştir. Bunu yaparken, Konya Ovası düzlüklerine düşmanı atarak imhasına zemin hazırlamayı hedeflemiştir. Çünkü Haymana Platosu ile Akşehir Ovası sonrasında doğal direnç olmamasına karşın düşmanın elinde bu düzlükleri tutabilecek kadar birlik de yoktur. Bu sebeple plato boyunca esnek ve derinlikli savunma sayesinde aşamalı ricat edebilen Türk ordusu düşmanı yormayı başardı. Ancak Mustafa Kemal Paşa’nın planladığı imha hareketi fırsatını kaçırmamasına rağmen Türk ordusu coğrafi şartları en iyi biçimde kullanarak imha olmaktan kurtulmayı başardı.

SONUÇ

On yıllık bir askerî mücadeleyle yorgun düşen Türk ordusu, Balkan Harbi sırasında hızlı bir başarı göstermenin yanı sıra Cihan Harbi neticesinde muzaffer tarafta da yer alan Yunan orduları karşısında Anadolu savunmasıyla büyük bir başarı gösterdi. Bu başarının altındaki itici güç, yılmaksızın direnişin sürdürülmesiyle birlikte, arazinin taktiksel

⁵⁶ Atatürk, *age*, s. 420.

⁵⁷ *Türk Milli Mücadele, Cilt 2, kısım 2*, s. 31.

⁵⁸ *ATASE*, 1/4284, 1025-H19-5/8.

⁵⁹ Muhammet Yıldız, “Kütahya- Eskişehir Muharebelerinde Türk Ordusunun Stratejik Geri Çekilme Harekâtı ve Sonuçları”, *Journal of Turkish Studies* 19/4, s.2019.

⁶⁰ *Akşam*, 24 Ağustos 1921, s. 1

⁶¹ İsmail Hakkı, “Sakarya’da 1/100.000 Mikyaslı Mevzi Haritasının Yapılışı”, *IV. Haritacılar Mecmuası*, (04.07), 1934, s. 81.

⁶² Mehmet Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali, C.I-II*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s. 379.

ANADOLU COĞRAFYASININ TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NDE CEPHE SAVUNMASINDAKİ ETKİSİ (MAYIS 1919- AĞUSTOS 1921)

kullanımıyla işgalcilerin dezavantajlı konumunun artırılmasıydı. İstanbul ve İzmir'in elden çıkmasının ardından, Yunan ilerleyişiyle Bursa'nın dahi kaybedilmesi, tarifsiz bir umutsuzluğu da muhakkak beraberinde getirmekteydi. Bu aşamada taktik değişikliğiyle yetinmeyen Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda düzenli ve hareketli çarpışma becerilerini sergileyerek coğrafyayı zafere giden yolda bir silah olarak kullandı.

İzmir hinterlandının hızla kontrol altına alınmasının yalnızca politik bir zafer olduğunu sezen Yunanlar, büyük bir askerî başarı kovalamak adına işgali genişlettiler. Bu sırada hâlâ yarı bağımsız çeteler hâlinde örgütlenen Türk birlikleri, direnişçi subayların sancağı altında cepheler şeklinde düzenlenmişlerdi. Buna karşın Yunan ordularının 1920 sürecinde taarruzlarında başarılı olmaları, Ankara'daki millî örgütlenmenin çerçevesinde, tüm araziye elde tutmaktan çok ordunun varlığını devam ettirmeye yöneltti. Bu durumun, ne kadar yenilgiyle karşılaşsa da Japonlar tarafından Çin ordusunun yenilememesiyle benzerliği dikkat çekicidir. İki durumda da bir ülkede kolay erişilebilir bir arazi için ısrarlı savunma yapılarak birliklerin imhası pahasına statik kalmak yerine, coğrafyayı bir kalkan olarak kullanma yöntemiyle ricat durumu görülür. Yine benzer şekilde iki işgalci gücün de iki savaşın sonucunda başarısız olmalarıyla birlikte, sosyal ve politik sarsıntılar içinde uzun süreli çalkantılara düştükleri bir süreç başlar. Çin-Japon Harbi ve Millî Mücadele, askerî gücün niceliğinden çok kullanım pratiğinin değerli olduğu yegâne iki örnektir.

Askerî tarih boyunca orduların kullanımındaki taktiklerin, uzun süre meydan çarpışması üzerinden değerlendirildiği fark edilir. Geç modern evrede harp sahasının genişlemesi sonucunda, kapasitelerini devasa biçimde artıran orduların nicelikle yetinebildikleri görülür. İtilafçı olmasına rağmen niceliği kısıtlı Yunan ordusu ile büyük bir yenilgiyi yeni tadan yorgun Türk ordusu arasındaki çarpışmadaysa, iki taraf da yetersizliklerini stratejik hamlelerle kapatmak zorunda kalmaktaydılar. Türk tarafının bitkinliğinden faydalanmayı ilk hedef gören Yunanların aceleciliği karşısında, oyalama harbinin en büyük müttefik olduğu Türk ordusu, çarpışırken aynı anda yeniden oluştu. Türk ordusunun küllerinden doğuşunun en önemli sebebi anavatan etkisiydi. Anadolu'nun coğrafi engelleriyle Yunan dezavantajını artırıcı yegâne kalkandı.

Coğrafi engelleri bir silah olarak kullanmanın en etkili yolu olarak, iç hat manevralarının etkili biçimde kullanılabilirliği olduğunu görürüz. Bu durum Sun Tzu'dan beri görülen, Clausewitz eliyle sistematikleştirilen araziye zamanla takas etme prensibine dayalı bir stratejidir. Bunun başarılabilmesindeki en önemli faktör ise Türk direnişinin ilk aşamada zaten güçlü bir savunma hattı kurmakta yetersiz kalması, ikinci evredeyse bu anlayışı terk ederek satih savunmasına geçmesidir. Yunan ilerleyişinin coğrafi kırılma anı da bu evreye karşılık gelir. Sakarya batısındaki zaferlerinin ardından ilerleyişlerine devam eden işgal güçleri, coğrafi değişikliğe taktiklerini adapte edemediler. Bunun sonucunda Ankara'ya erişemedikleri gibi, ricat aşamasında büyük zorluklarla başa çıkmak zorunda kaldılar. Türk ordusunun büyük arazi kaybı pahasına merkez üssünün ve mevcudiyetinin sürdürüldüğü kritik bir evreye girilir.

Aynı fizikî şartlar altında, Sakarya sonrası Yunan cephesinin başlangıçtaki artıları, 1922 operasyonu sırasında tersine döner. İşgali genişletme aşamasında Yunanlar, doğu-batı uzantılı sıradağlar arasından birçok ilerleme yoluna sahipken, artık İç Ege engelinin aşılması durumunda Türk taarruzunun ilerleyişini tıkamak için birçok kesimde statik önlemler almak durumundadırlar. Ancak Büyük Taarruz sırasında buna zaman yoktu. İzmir yolunun kapatılamaması sonucunda bütün Yunan işgal sistemi temelinden sarsıldı, çoğu kesimde işgalciler temassız ricata veya teslimiyete mecbur kaldılar.

Askerî talihin tam tersine döndüğü ideal örneklerden olan Millî Mücadele sırasında kağının kamyonu karşı zaferi, İkinci Dünya Savaşı'ndaki Sovyet ve Çin cephelerine kadarki en karakteristik örnektir. Bu açıdan modern askerî tarih üzerindeki coğrafi faktörlerin etkileri bakımından kendi karakteristiği mevcut bir savaştır. Yine de coğrafi çıktılar açısından yaklaşıldığında temel faktörlerin beklenen gelişimleri tetiklemesi yönünden klasik, aşılın zorlukların Türk tarafı açısından büyüklüğü göz önüne alındığında beklenmedik bir zaferdir. Zafer taktiğinin zamanında uygulanması yönünden öncelikli beceri, coğrafi etkilerin olay akışı içinde tam vaktinde okunmasıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose:

The cornerstone of defense in the Turkish War of Independence was the effective utilization of geographical conditions along with continuous resistance. The geography we call the "Anatolian Fortress," surrounded by mountain ranges on three sides, has historically been used as a factor limiting terrestrial approach routes. This held true during the Turkish War of Independence as well, with mountain passes in the east and south fronts effectively halting invasions. The primary reason for the ease in countering the ongoing armed harassment by Armenian and Pontic gangs was undoubtedly the absence of a regular and strong army. The conditions faced during the Greek invasion in the west led to a Turkish victory despite an unequal encounter. In the Aegean struggle, in addition to resource inadequacies, the Greek army was not immediately halted due to the geographical structure of the Inner Aegean. Mustafa Kemal Pasha was the only one to systematically analyze the temporary nature of the invasions initiated by the British, French, and Italian armies through coastal sea logistics. Mustafa Kemal frequently emphasized the role of geography in

achieving superiority in plateau battles within the borders of Inner Anatolia, especially in his analyses following the Sakarya Battle, against the Greeks who launched a general offensive after recognizing the numerical inadequacies of the Turkish army post-Gediz Offensive.

Design:

Geography was a determining factor in the general course of battles, influenced not only by the initial Greek weapon superiority but also by logistical correlation and cultural continuity. The Greek invasion, which went through certain phases, was examined in the context of the impact of Aegean geography on military approaches during the first stage, which extended up to the provincial boundaries of İzmir. The occupation forces that landed in İzmir quickly spread to the administrative boundaries of the city. During this advance, five main routes were used as focal points, and it was soon realized that the Greeks could not remain stationary for long in the face of the increasing strength of Turkish guerrillas. Consequently, and because the Allies gave the Greeks freedom to expand their occupation to impose their peace terms on Ankara, the second phase began. The events of this second phase, which continued until the Battle of Eskişehir-Kütahya, again highlighted the impact of the Aegean mountain ranges and fractured plains on military maneuvers and tactical stance. This time, in the event of the Greeks failing to show effective progress, the risk of the corps being isolated from each other due to the mountain ranges increased. The Greek armies advancing from the Marmara plains in the north were not halted for a long time. In the central and southern sections, it is noteworthy that a line defense was established in the Uşak region against the Greeks advancing through the inter-mountain plains. This defense aimed more at not abandoning the city without a fight rather than halting the Greek advance by holding the plain roads. In contrast, it is remarkable that Bursa was easily captured by the Greeks due to favorable physical geography. During the second major Greek offensive, which constituted the last part of the Greek advance, the functions of river courses along with the plateaus of Inner Aegean and Central Anatolia were emphasized. During the Greek attempt, which began with the Battles of Eskişehir-Kütahya and ended with the Battle of Sakarya, the ideas regarding how the "ground" constituted by the Sakarya River and its hinterland was turned to advantage against the occupation forces' coordinated advance were addressed. Many studies highlight the impact of geography on history within a narrow time frame.

Findings:

This study emphasized the importance of geographical conditions and strategic evaluations in terms of defense and resistance during the Turkish War of Independence, particularly the contribution of Anatolia's geographical structure to defense. It was examined how the changing movements of armies each year were directly related to geography. In the first year of the occupation, the Greeks quickly continued their efforts to expand the occupation the following year throughout the 1920 campaign season, relying on field repairs to advance the unfavorable occupation boundary. It was noted that the most significant geographical sub-heading of the tactical orientation was the front expansion on the flanks of the occupation forces as they advanced through narrow physical areas. This front expansion resulted in the Greeks being unable to direct all their forces to the focal points during their advance. The Menderes Plain in the far south is a notable area as the northwestern boundary of the Italian occupation zone. The Turkish guerrillas advancing from here undoubtedly infiltrated the Greek rear with the Italians turning a blind eye to their actions as they did not act aggressively against the resisters. Therefore, from the early phase of the war, the Greek army had to maintain a continuous covering force on the southwestern flank of the front, where Turkish guerrillas were present. The idea of quickly blocking the advance routes, which first narrowed in the center of the battlefield and then expanded towards Inner Anatolia, came to the forefront shortly. During the first offensive, the Greeks' furthest forward positions reached the Gediz sector, endangering the connection between the Turkish armies as they approached the plateau exits. Despite the failure of the Turkish encirclement attempt as a result of the Battle of Gediz, the withdrawal of Greek units from the region and their lack of persistence in their attacks were again due to the physical characteristics of the region.

Conclusion and Discussion:

The Turkish army's desires for short-term and small-scale victories by isolating advanced Greek units resulted in Greek retreat due to the region's structure, leading to a tactical Turkish victory but a strategic Greek victory. However, in 1921, the Greek units that crossed the mountain ranges had to advance disconnectedly due to the expansive physical formations between two geographical regions. This final condition reversed during the second phase of the Battle of Sakarya, where the vast terrain features facilitated the Turkish army's counterattacks. As the war turned, it was observed that the geographical conditions, which had previously affected the Greeks, now affected them in the opposite way during the Turkish Great Offensive. The Greeks, who reached the inner plateaus, had to retreat to their former forward positions after failing to defeat Ankara. This front line was too long for the Greeks to hold in its entirety. Similarly, without concentrating the center of gravity on a single point, the Turkish army could not achieve success by attacking the whole front. It is seen that the Greek staff, who conducted some analyses before the final stage of the Turkish victory, could not impose the idea of retreating to a more defensible rear line due to political concerns. However, under Mustafa Kemal's command, the Turkish army did not hesitate to retreat as necessary during the Battle of Sakarya, and after the defensive victory, they managed to make the decision to attack with consistent confidence. The study also addresses the fact that resistance strategies used throughout history were effectively

ANADOLU COĞRAFYASININ TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NDE CEPHE SAVUNMASINDAKİ ETKİSİ (MAYIS 1919- AĞUSTOS 1921)

employed during the War of Independence. The impact of the geographical conditions of Inner Aegean and how the Greek army's advance was affected is discussed, along with the analysis of how the Turkish army utilized these geographical advantages, thus highlighting the decisive role of geographical conditions and strategic analyses in the War of Independence. The study illustrated the impact of Western Anatolia's geographical characteristics through drawings and explanations. The effects of physical geography on the fundamental modern military maneuvers—advance, cover, retreat, and communication—between the opposing armies were considered.

KAYNAKÇA

1. Arşiv

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi 1/4284, 1025-H19-5/8. ATASE.

2. Süreli Yayınlar

Akşam, 24 Ağustos 1921.

Tevhid-i Efkâr, 5 Eylül 1922.

3. Kitaplar ve Makaleler

ABADAN, Yavuz, “Mustafa Kemal ve Çetecilik”, Varlık Yayınları, İstanbul, 1972.

ADLER, Johan, “Governance in Ptolemaic Egypt: From Raphia To Celopatra VII (217- 31 B.C.) Class Based Colonialism?” *Akroterion*, 50, 2005, ss. 27- 38.

AKŞİN, Sina, *İstanbul hükümetleri ve Millî Mücadele c.I*, Cem Yayınları, İstanbul 1976.

APAK, Rahmi, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

BAL, Rıdvan, “Kuvay-ı Milliye’den Düzenli Orduya Geçiş Süreci Gelişmeleri ve Birinci İnönü Savaşı’na Etkileri”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 2021, ss. 25-42.

BALCIOĞLU, Mustafa, “Millî Mücadelede Merkez Ordusu’nun İstihbarat Faaliyetleri”, *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 5/1, t.y., ss. 5-14.

BOZKURT, Mehmet Esat, *Atatürk İhtilali*, C.I-II., Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

CEBESÖY A. F. *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2010.

Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Semineri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975.

Cyprus and Anatolian South Coast From The Late Bronze Age To The Early Ages: Dynamics Of Interaction In A Period Of Transformation Conference, University Of Bern, 6-8 May., 2023.

ÇALIŞLAR, İzzettin, “61. Fırka’nın Gediz ve Kütahya Muharebeleri”, *Askerî Mecmua*, 85, 1932, ss. 6-32.

ÇAVDAR, Tevfik, *Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.

ÇELEBİ, Mevlüt, “ Millî Mücadelede İtalyan İşgalleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9/26 Mart, 1993, ss. 395-416.

ERDOĞAN, Selim, *Türk Bitti Demeden Bitmez*, Kronik Yayınları, İstanbul 2021.

ERICKSON, Edward, *Ordered to die: A history of the Ottoman Army in the First World War*. Greenwood Press, Connecticut, 2001.

EROĞLU, Hamza, “Osmanlıların 1453 Öncesi İstanbul Kuşatmaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23/35, 2004, ss. 89-101.

HAKKI, İsmail, “Sakarya’da 1/100.000 Mikyaslı Mevzi Haritasının Yapılışı”, *IV. Haritacılar Mecmuası*, 04.07, 1934.

KARABEKİR, Kazım, *Millî Mücadelemiz*, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

LUDENDORF, Erich, *The “Total” War*, Friends of Europe Publications, London 1936.

ÖZALP, Kazım, *Millî Mücadele*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

RAMSAY, William Mitchell, *The historical geography of Asia Minor*, Willam Cloves and Sons Corporation, London 1890.

SHERMAN, William Tecumseh, *The Memoirs of W.T. Sherman: all volumes*, Firework Press, New York 2015.

STRATİGOS, Ksenefon, *Yunanistan Küçük Asya'da, C.II*. (Çev: Cemal Tosun), Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Yayınları, İstanbul t.y.

TAMÇELİK, Soyalp, “Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihî Gelişimi İçerisinde Siyasî ve İktisadî-Sosyal Etkileri”, *Erdem*, 12/35, t.y., ss. 483-535.

TEALL, John, The Grain Supply Of The Byzantine Empire 330- 1025, *Dumbarton Oaks Papers*, 13, 1959, ss. 87-139.

Treaty Of Peace With Turkey: Signed At Sévres, August 10- 1920 [with maps], H.M. Stationery Office, London 1920.

Türk Millî Mücadele 2: Batı Cephesi, C.V/I, Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz- 22 Ağustos 1922), ATASE, Ankara 1995.

Türk Millî Mücadele 2: Batı Cephesi, C.II k.II (4 Eylül 1919- 9 Kasım 1920), ATASE, Ankara 1999.

Türk Millî Mücadele 2: Batı Cephesi, C.III, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920- 15 Nisan 1921), ATASE, Ankara 1999.

WALLACH, Jehuda, *Anatomie einer militärhilfe. die preussisch-deutschen militärmissionen in der Türkei: 1835-1939*, Düsseldorf 1976.

YILDIZ, Muhammet, “Kütahya- Eskişehir Muharebelerinde Türk Ordusunun Stratejik Geri Çekilme Harekâtı ve Sonuçları”, *Journal of Turkish Studies* 19/4, ss.2007-2033.

YILDIZ, Muhammet, “Mustafa Kemal Paşa’nın Millî Mücadele Stratejisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi* 16/14, ss.207-222.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

**ANADOLU COĞRAFYASININ TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NDE CEPHE SAVUNMASINDAKİ
ETKİSİ (MAYIS 1919- AĞUSTOS 1921)**